

Eltérő időkezelési technikák egy vegyes etnikumú közösségben

Osgyáni-Kovács Kitti

Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Kar - Miskolc

Etnikai egyensúlyhelyzetek, lokális együttélési modellek két vegyes lakosságú kistérségben (Tövishát, Zobor-vidék) címen működött az az OTKA kutatási projekt, melyet a Miskolci Egyetem Kulturális és Vizuális Antropológiai Intézete végzett 2009 és 2012 között. Ez idő alatt lehetőség adódott az egyéni kutatási témák vizsgálatára is, így került sor egy romániai falu, Völcsök (Ulcug) közösségként való értelmezésére, pontosabban annak tisztázására, hogy a helyi társadalom együttélési viszonyai miként feleltethetők meg egy lokális falusi közösségnek.

A csoportos és az egyéni terepmunkák egyaránt rávilágítottak arra, hogy a településen gyakorlatilag nem működik közösségi élet, és ezt a hiányt nemcsak a kutatók, de a helyiek is pontosan érzékelik. A problémához kapcsolódó véleményüket és értelmezéseiket a helyiek a jelenséggel kapcsolatban forgalmazott narratívák rendszerében teszik nyilvánvalóvá.¹ A közösségi élet hiánya univerzális toposz, azonban Völcsökön nemcsak az okok tisztázása követel magyarázatot, hanem a „hiány” társadalmi „funkciói” is értelmezésre szorulnak.

A közösségi életet a helyi társadalom tagjai között megfigyelhető formális és informális interakciók rendszereként a szekunder közösségekben, vagyis egymással nem rokoni kapcsolatban álló egyének, illetve egyének csoportjai között tanulmányoztam. A közösségi élet alapja egy közösségként funkcionáló helyi társadalom megléte. A közösségi élet kutatásának egyik területét a település multietnikus jellege szolgáltatta — e kutatás eredményeiről kívánok a következőkben beszámolni.²

Előfeltételezésem szerint a közösségi élet Völcsökön megfigyelhető hiánya és a település többnemzetiségű volta között csak gyenge kapcsolat figyelhető meg. A két etnikum és az ezzel együtt járó kulturális és nyelvi különbségek megnehezíthetik, de önmagában nem lehetetlenítik el a közösségi élet létrejöttét, ahogyan nem teszik azt a környező falvakban sem.

¹ Narratívának a helyiek a völcsöki közösségi élet hiányának okaival kapcsolatosan az interjúszövegekben is következetesen érvényre juttatott értelmezéseinek rendszerét tekintem.

² A kutatás további eredményeiről beszámoló írás megtalálható az OTKA projektet összefoglaló tanulmánykötetben (BICZÓ – KOTICS 2013).

A kutatás során feltárásra került etnikai különbségek legfontosabb dimenziója az eltérő időkezelési technikákhoz kötődik, mely hipotézisem szerint a közösségi élet kialakításának egyik etnikus akadály, mivel a szabadidő eltöltésének közösségi szabályozásához kötődik.

A kutatás a lokális szintér keretei között valósult meg, így kiemelt jelentőséget kapott a terepmunka, melynek során a modern kulturális antropológia módszertanának megfelelően interjúkat készítettem és megfigyeléseket végeztem.³ A kutatásban központi szerepet játszó narratívák vizsgálatát a dolgozatban a strukturált interjúk részleteinek elemzésével végzem.

Völcsök a romániai Szilágy megyében (Județul Sălaj) található, Szilágycehtől (Cehu Silvaniei) északra, Szilágyújlak (Someș Uileac) és Bósháza (Biușa) között. Az 1992-es adatok szerint az 1072 fős településen az etnikai arányok megoszlása: 68,2 százalékos magyar és 31,8 százalékos román lakosság.⁴ A falu legnagyobb gyülekezete a református, ezt követi az ortodox, végül pedig a kisebb vallási csoportok: a Jehova tanúi, az adventisták és a millenisták.⁵ A falu lakosainak többsége mezőgazdaságból él, de emellett jelentős a kétlaki életmódot folytatók száma is. A helyi lakosok által preferált munkahelyek nagy része, az iskoláskorú gyermekek által látogatott általános iskola felső tagozata, valamint a középiskolák Szilágycehtben találhatóak, melyhez a falu közigazgatásilag tartozik.

A kutatás fókuszában álló közösségi élet vizsgálatakor a falu multietnikus jellegének elemzése is fontos volt.⁶ Az a tény, hogy a településen több nemzetiség él egymás mellett, még nem magyarázza a közösségi élet hiányát, hiszen az nem csak etnikailag homogén környezetben valósulhat meg, a vallási, szokásbeli vagy nyelvi különbség nem feltétlenül jelent akadályt.⁷ A közösségi életet a helyiek a szabadidő eltöltésével azonosították, ebben az értelemben kerül elemzésre a falu multietnikus volta. Az etnikai különbség kérdéskörét a nyelvhasználat, az összetartás, a szabadidő használat és ennek a lokális szintéren megnyilvánuló gyakorlata alapján elemezhetjük.

A helyiek álláspontja szerint a nyelvi különbségek sosem jelentettek problémát a rendezvények lebonyolításakor, mivel a lakosok többsége mindkét nyelvet beszéli. Igaz, főleg az idősebb magyarok és a fiatal románok azok, akik kevésbé kommunikálnak jól a másik nyelven, de ez egyik fél részéről sem feloldhatatlan helyzet. A különböző rendezvények, alkalmi programok gyakran egynyelvűek. Azokon, amelyek kétnyelvűként kerülnek megrendezésre, két stratégiát alkalmaznak: vagy az összes ceremóniális szöveg elhangzik mindét nyelven, vagy az esemény során nyelvváltás történik.⁸ A nyelvhasználat tehát egymás megértésében, illetve a közösségi programok lebonyolításakor nem jelent valódi problémát.

³ A kutatás ismeretanyagát egy 85 interjúból álló adatbázis jelenti.

⁴ VARGA 2010.

⁵ Az etnikai arányokhoz hasonló a felekezetek közti megoszlás is, a románok több mint 90 százaléka ortodox, ugyanez az arány a magyarok és a református egyház között is. A két etnikum általában a vegyes házasságok során tér át a másik hitére, ez körülbelül 20–30 főt érint a faluban. A kisebb felekezetek vegyes etnikumúak, a Jehova tanúinál 50–50 százalékos megoszlásról számoltak be a helyiek, a millenisták közösségét többségben magyarok alkotják, a két felekezet összesen körülbelül 110 főt számlál.

⁶ A közösségi élet hiányának egyéb vizsgált tényezői: helyi aktorok, közösségi terek, közösségi életről kialakult kép, igény a közösségi életre.

⁷ KOVÁCS 2007: 11–12.

⁸ Ez jellemzi például a kisebb felekezetek összejöveteleit és temetéseit is.

A két etnikum egymásról, illetve önmagáról alkotott közösségképe érdekes módon különbözik. A helyi reformátusok az egymással való összetartás, a szolidaritás-készség alapján a románokat egységesebb közösségnek tekintik:

„Összetartóak a románok? Jaj, azok, mint a láncszem, de a magyarok nem úgy tartanak össze.”⁹

Az etnikai alapú közösség-meghatározás értelemtartalma nem a magyarokkal szemben, vagy ellenük tételezett koalícióra utal, hanem a völcsöki románok között létező kapcsolatok minőségére történő pozitív utalás:

„Szerintem az összefogás terén a románok sokkal jobban összefognak, a magyar, amikor így van, akkor magyar magyar ellen van mindig, de román, amikor úgy van, hogy együtt kell lenni, akkor ha ellenség, ha barát, akkor összefognak. Mondjuk ez szerintem hátrány a mi nemzetünkön.”¹⁰

Az összetartás a mindennapokban az ortodox vallási hagyományok követésében, az ünnepek közösségi gyakorlatában és tiszteletében figyelhető meg leginkább. A völcsöki románokra jellemző erős csoportkohézió azonban a faluközösség egészére kihat. Jelesül, ha valakit balszerencse ér, a faluban élő román férfi vezetésével néhányan, a faluközösség részéről informálisan támogatott segélygyűjtést végeznek a károsult számára:

„Hát presbiterek ... nem presbiterek jártak, hanem van egy román, aki evvel foglalkozik, és akinek utólag volt valami esetje, ilyen tűz vagy döglött valami jószág, az még ment besegíteni. Szóval jártak akkor vagy négyen a faluba. És ki ez a román? Hát az itt lakik, egy román férfi. És hogyha valaki bajba jut, így szokott körbejárni? Igen, hát az meg van így bízva, egy másikkal mennek és gyűjtenek pénzt. Csak jól fog, mert jól fog, nekünk is például tavaly megdöglött a lovunk és nekünk is jártak. ... És őt ki bízta meg? Hát mán csak a falu.”¹¹

A segélygyűjtést többnyire nagyobb haszonállat elpusztulása vagy tüzeset után hajtják végre. Mindkettőt követően egy kis társaság járja be a falut és gyűjt adományt a bajbajutott család számára. Ennek a megszervezését egy idősebb román férfi végzi, hozzá csatlakozik pár presbiter, így egy interetnikus, lokális szolidaritási intézmény működik a faluban. A gyűjtés során nem a bajbajutott és az adományozó etnikai hovatartozása a meghatározó, sokkal inkább befolyásolja a segítségnyújtás mikéntjét és mértékét, hogy van-e közöttük gazdasági jellegű azonosság, tehát például, hogy a pénzt adó is rendelkezik-e olyan állattal, és ezáltal lesz-e lehetőség viszonzásra, amennyiben a jövőben ő válik károsulttá.

A völcsöki magyar és román etnikai közösséget a helyiek gyakran a szabadidő eltöltéséhez kötődő eltérő szokásrendszerük alapján különböztetik meg. Szabadidőnek azt az időintervallumot értik, mely alatt nem végeznek sem „hivatalos”, munkahelyhez kötődő, sem pedig mezőgazdasági munkát. Ebben az összefüggésben a szabadidő az etnikai közönségre jellemző eltöltésének módját a szórakozási formák, valamint gyakoriságuk különb-

⁹ 68 éves nő.

¹⁰ 21 éves nő.

¹¹ 61 éves nő.

ségeként érzékelik.¹² Fontos megfigyelés, hogy a szabadidő eltöltésének gyakorlata vonatkozásában a falusiak területi megkülönböztetéssel is élnek. Ezek szerint a helyiek a falurészeket etnikai nemzetiségi szokásokhoz kötött ismérvek alapján tartják nyilván.

A falu különböző részeit a lakosok más-más elnevezéssel határozzák meg, a két legnagyobb és leggyakrabban hivatkozott rész a Felszeg és az Alszeg. Az előbbi területen él a románok több mint 80 százaléka, ami a gyakorlatban azt jelenti, hogy itt minden második ház román. Az Alszezen ezzel szemben csupán egy román család lakik. Ezt a két területet etnikus sűrűsödési pontnak tekinthetjük, melynek következtében az adott falurészen többségben élők szokás-, érték- és normarendje a terület sajátjává is válik, és ezzel együtt minden lakost jellemez.

„Hova járnak szórakozni? Hát most már inkább csak otthon, van olyan hely, például az a felsőrész, ahol ott kiülnek, szóval jobban nem, hogy megengedik maguknak, de nyugodtabbak az emberek, mint itt ezen a másik részen. Itt talán többet dolgoznak, nincs annyi idejük kiülni, itt kiülnek egy padra a ház elibe, vagy kinn az udvaron ott többet, jobban megengedik maguknak, mint itt az alsórészen ott nyugodtabbak talán ott fenn, mint itt lenn. Akkor ott fenn jobban is ismerik egymást az emberek? Hát itt is ismerik. Ismerni ismerik itt is. Ott több a román ott fenn, és lehet, hogy azért, vagy másabbak az emberek, vagy megszokja egyik szomszéd a másikat és gondolja magának, hogy ha az megengedi magának, akkor miért ne engedjem én is meg magamnak — vagy lustábbak. (nevet) Van egy kis különbség a fenti és a lenti rész közt.”¹³

A Felszeg területén élőket tehát a falu lakosai nyugodtabbaknak, kiegyensúlyozottabbnak látják, és informális közösségi életükről is vannak ismereteik. A más részeken élők nem tudnak valódi magyarázatot adni erre a jelenségre, vagy a különbözőség okaira. Az adatközlők többsége számára annyi bizonyos csupán, hogy a Felszezen élők habitusa más, életük nem annyira munkacentrikus. A Felszeghez kötődő szokásrendszer, illetve az itteni lakosokról szóló megállapítások azonosak a románokra jellemző általános tulajdonságokkal.

A románok közösséghez való hozzáállásának alapja az eltérő vallási szokásokhoz köthető. Az ortodoxok a tizenkét nagy ünnepük mellett számos kisebb, többnyire szentekhez köthető ünnepnapot tartanak.

„Nézze csak meg, az egész naptárunk majdnem piros, szokták is a szomszédok nevetni mikor meglátják! Annyi ünnepünk van!”¹⁴

A hívők számára elsősorban ezek a napok jelentik a szent időt, melynek során az adott vallási eseményre való emlékezés, annak esetleges felidézése, a vallási szentséghez való közelebb jutás a cél. Ilyen formán az ünnepnapok nem csupán templomlátogatást jelentenek. Nagy hangsúlyt fektetnek az ünnep közösségi élményként történő átélésére, mely rokonlátogatások, közös étkezések formájában jelenik meg. Ezeken túl a munkavégzésben tartott szünet is fontos szerepet játszik a szakralitás megteremtésében. Bár az ünnepek jelentős része már nem jelent munkaszüneti napot, tehát a „szolgálatba” ilyenkor is járnak, de a mezőgaz-

¹² A szórakozás pedig a közösségi élet egyik legfontosabb funkciója, lásd OLMSTEAD 1964: 46–47.

¹³ 50 éves férfi.

¹⁴ 73 éves férfi.

dasági, illetve a ház körüli munkákat szüneteltetik.¹⁵ Ebből az okból a szabadidő felhasználás egy rurális vidéken egészen más keretek között zajlik le a két etnikumnál. A magyarok az ortodox ünnepek ideje alatt is folytatják mindennapi munkatevékenységüket, bár az íratlan közösségi együttélési szabályok miatt a másik ünnepének tiszteletben tartása végett ez módosulhat, így például ebben az időszakban kerülnek a hangos zajjal járó munkákat, illetve bizonyos alkalmakkor a tűz használatát.

A magyarok az ortodox hívők szokásrendszerét úgy értelmezik, hogy a románoknak több idejük van pihenni és több alkalmuk kommunikálnak egymással, ezért jobban is ismerik egymást. Mivel a Felszegen élők többsége román, a falurész minden lakosára, tehát a magyarokra is érvényesnek tekintik a fenti sztereotípiát. Pontosabban fogalmazva, az alszegiek a szabadidő használat szempontjából a Felszegen élőket a román kulturális gyakorlatra jellemző tulajdonságokkal azonosítják.

A magyarok lakta Alszeg területén azonban az idő egy másfajta felosztása dominál, melynek két kategóriája a munkaidő és a szabadidő. A két terület differenciája mögött az életmód-változások és az időszemléletbeli különbségek állhatnak.

A lakosság számára a mezőgazdaság kiegészítésként jelenik meg a munkabérek mellett. A napjaikat így teljesen kitölti a két típusú munka elvégzése.

„Mindenki úgy el van menve, szolgálat, nincsen ideje. Pláne ez a szomszédasszony is! Van itt egy kis fiatalasszony, jön haza szegény estefeje, azt se tudja mit csináljon, főzzön egy kis vacsorát, meg legyen ennivaló a gyerekeknek, sokszor ott kell, hogy üljön 8 óráig is este a tricotaj-ba, aztán az se tudja már, hogy mit csináljon a kertbe, mit dolgozzon, mit gyomláljon, nem hogy még menjünk, egyik a másikhoz.”¹⁶

A két helyszínhez köthető munkavégzés miatt a munka értéként történő azonosítása, idealizált szerepe folyamatosan csökken. Gyakran jelenik meg a munka negatív, teherként történő értelmezése, azonban emellett kiemelik, hogy a létfenntartáshoz elengedhetetlen, igyekeznek ezért minél többet elvállalni, elvégezni, mind a munkahelyen, mind pedig a földeken. Ennek köszönhetően a munkavégzésre szánt idő megnövekszik — a vallási tevékenységekre szánt idő és a szabadidő kárára.

„Nincs szabadidőnk, már csak egy kis vasárnap, hogy elmegyünk a templomba, oszt akkor hazajövünk, már megint kell az ebéd, a vacsora.”¹⁷

A hagyományos paraszti közösségekben a nagyüzemek és az ingázás térhódításával megjelentek azok az időintervallumok, melyekben szerepet kaphattak a szabadidős tevékenységek, mivel azonban ez sértette az örökké elfoglalt parasztember normáját, így nehezen vált elfogadottá.¹⁸ A szabadidő és ezzel együtt a szórakozás Völcsökön is pazarlásként értelmeződik a helyieknél, mivel a gazdálkodás a munkaidőn kívüli tevékenységek közé lépett be, és ebben az értelmezésben a szórakozás a munkavégzés hátrányára válik. Ez az

¹⁵ A már említett tizenkét ünnep ideje hivatalosan is munkaszüneti nap Romániában.

¹⁶ 64 éves nő.

¹⁷ 64 éves nő.

¹⁸ PALÁDI-KOVÁCS.

elképzelés etnikumtól függetlenül minden helyiben él, különbséget az időről alkotott képzetekben találunk.

Tradicionalisan két kategóriára, profánra és vallásra osztható időről beszélhetünk.¹⁹ A szent idő alatt nem csupán a vallási közösséghez kötődő tevékenységeket végzik a hívők, ez alatt zajlanak az ünnephez kötődő családlátogatások, a közös étkezések, de ide kapcsolódik az imádkozás is. Minden más tevékenység a profán időt tölti ki. Ezt a felosztást váltja a munka- és szabadidő kettőse. Bár Jávor Kata Erikstenre hivatkozva²⁰ ezt szinkron jelenségként értelmezi, Völcsökön mindez diakron képzetként azonosítható.²¹

Az ortodox románoknál a szerteágazó vallási ünnepkör miatt az időszemlélet a profán *versus* vallási megosztást követi, melyben a munkatiltással a vallási szentség mélyebb megélését szolgálja. Náluk a vallás a mindennapokat átszövő gyakorlatként jelenik meg, míg a szekularizáltabb magyar időszemlélet inkább értelmezhető a munkaidő és a szabadidő megkülönböztetéseként. A szabadidő eltöltés különbözősége, így a felszegiek megítélése tehát annak köszönhető, hogy az ortodox románoknál megjelenő megszentelt időt a magyarok szabadidőnek azonosítják. A románok elmondása alapján ilyenkor, akárcsak a magyaroknál, a templomba járás mellett gyakori a család- és rokonlátogatás is, s ezek a közösségi aktusok számukra szakrális jellegűek. A magyarok számára azonban mindez szabadidős tevékenységekként tételeződik.²²

A magyaroknál a mindennapokban jóval erősebb a munkaidő és a szabadidő kettősége. Ebben a felosztásban a templomba járás szabadidős tevékenységként értelmeződik a reformátusok számára, melyet a munka hátráltatásával szemben csupán vallásos jellege legalizál.

„Nálunk csak dolgoznak és templomba mennek, már aki vasárnap elmegy és nálunk ennyi a szórakozás.”²³

A szembeállítás fontos kiegészítő eleme az is, hogy a magyarok, mivel kevesebb szabadidejük van, többet dolgoznak, ami érték ugyan, de egyben akadály is a közösségi életnek.

A közösségi élet hiányának vizsgálatához valóban fontos volt megismerni a település multietnikus jellegét. A kérdés a nyelvhasználat, az összetartás, a területiség és a szabadidő alapján került elemzésre. A nyelvhasználat kapcsán bebizonyosodott, hogy a nyelvi különbségek nem jelentenek valódi akadályt, hiszen a probléma áthidalására bevett gyakorlataik vannak.

Völcsökön egyedi módon kapcsolódik össze az összetartás, a területiség és az időhasználat kérdése. A kutatás során számos alkalommal hivatkoztak a területi különbségekre a lakosok, mely szerint a falu egyik részén jóval szorosabb interperszonális kapcsolatok figyelhetők meg, mint egy másik területen. Érdekesnek tűnt, hogy ezek a leírások, a jelzők azonosak voltak a két etnikum kapcsolatokhoz, közösséghez való viszonyának leírásával. A kutatás során bebizonyosodott, hogy a jelenség egyik oka, hogy azt a területet,

¹⁹ ELIADE 1987: 61.

²⁰ ERIKSEN 1996.

²¹ JÁVOR 2005: 309.

²² Vö. JÁVOR 2005: 309.

²³ Vö. 21 éves nő.

melyet többségben románok laknak, és ezzel együtt minden lakóját, a magyarokat is, a román kultúra elemeivel azonosítják, s ugyanez történik a többségében magyar lakta területen is. Ez azonban még nem magyarázta, hogy miért nem tudják egymás időhasználatát megérteni, miért nem tudnak okokat felsorakoztatni emögött.

Kiderült, hogy a településen párhuzamosan kétféle időszemlélet van jelen. A szabadidő kulturális konstrukciójának eltérése tehát abból adódik, hogy a románok a szakrális-profán felosztásban gondolkoznak, melyben a munkavégzés kizárólag a profán időben folytatható, tehát semmiképp sem válhat opcióvá a templomba járással szemben. A magyarok esetén azonban a vallási élet a szabadidő egy lehetséges változatává válik. Egymás időről alkotott modelljeit pedig nem értik meg, a román megszentelt időt a magyarok szabadidőként azonosítják.

Ez a félreértés azért nem jelent etnikai konfliktusforrást, mert ezt a szokásrendszert részben az etnikus sűrűsödési pontokhoz is kötik, így nemcsak a másik, hanem a saját etnikumba tartozót is felruházzák az adott időgazdálkodással. Ezáltal válik minden felszegi közvetlenné, gyakori roknlátogatóvá és kevesebbet dolgozóvá, míg az alszegiek egyöntetűen szorgalmasabbak, de kevésbé szociálisak, és kizárólagos értéknek a munkát tekintik.

Felhasznált irodalom

- BICZÓ, Gábor – KOTICS, József 2013: „Mevagyunk mi egymás mellett...”: *Magyar–román etnikai együttélési helyzetek a szilágysági Tövisháton*. Miskolc: ME KVAI.
- ELIADE, Mircea 1987: *A szent és a profán. A vallási lényegről*. (Ford. Berényi G.) Budapest: Európa.
- ERIKSEN, Anne 1996: Sunday Sacred Time and Leisure Time. In: Flemming H. (szerk.), *To work to Life or to Death* (Studies in Working Class Lore 37). Copenhagen: Society for Research in the History of Labor Movements in Denmark. 53–70.
- JÁVOR, Kata 2005: A szabadidő-eltöltés formáinak változása Zsombón. In: Schwarch Gy. – Szarvas Zs. – Szilágyi M. (szerk.), *Utóparaszti hagyományok és modernizációs törekvések a magyar vidéken*. Budapest: MTA Néprajzi Kutatóintézet – MTA Társadalomkutató Központ.
- KOVÁCS, Éva 2007: *Közösségtanulmány. Módszertani jegyzet*. Budapest: Néprajzi Múzeum – PTE-BTK Kommunikáció és Médiatudomány Tanszék.
- OLMSTED, Michael S. 1964: *The Small Group*. New York: Random House.
- PALÁDI-KOVÁCS, Attila: *Magyar Néprajz – VIII. kötet: Társadalom*. [Online] Hozzáférés: <http://mek.niif.hu/02100/02152/html/08/436.html> [2013. szeptember 3.]
- VARGA, E. Árpád: *Erdély etnikai és felekezeti statisztikája*. [Online] Hozzáférés: <http://varga.adatbank.transindex.ro/?pg=3&action=etnik&id=2442> [2013. szeptember 3.]